

**A MAGYAR KORMÁNY ERŐFESZÍTÉSEI
A NYUGAT-BÁNSÁG VISSZASZERZÉSÉRE 1941-BEN**

OLASZ LAJOS

ABSTRACT

In April 1941, in the occupation of Yugoslavia, Hitler claimed the participation of the Hungarian army. The Hungarian Government first of all agreed to military collaboration because of the possibility of the reannexation of areas that were earlier under Hungary's control. However, this area was occupied by German troops as a result of the Romanian protestation against Hungarian invasion and the local German minority's request. During the German-Italian negotiations deciding about splitting up Yugoslavia, this territory was awarded to Hungary in theory, but for the time being the region on the left bank of the River Tisza remained under German control. The Hungarian Government urged the handing over of the territory several times. Prime Minister László Bárdossy held talks with Berlin to provide economic benefits to Germany in exchange for handing over the area. The Hungarian Government tried to send officials and teachers to the Banat in order to strengthen the position of the Hungarians living there. However, the Germans prevented this. In the meantime, the Germans had settled down in this area, and the Western Banat was administratively proclaimed as part of the Serbian satellite state being under German control.

Belgrádban 1941. március 26-án katonai puccs robbant ki, amely megdöntötte a Háromhatalmi egyezményt aláíró jugoszláv kormányt. Az eseményről értesülve Adolf Hitler elrendelte Jugoszlávia megszállását, mert a belgrádi kormányváltás komoly akadályokat gördített a Görögország elleni hadműveletek, illetve a Szovjetunió ellen tervezett támadás megindítása elé. Hitler azzal számolt, hogy Magyarország a revízió lehetőségéért, a Bácska és a Bánság visszacsatolásáért cserébe könnyen megnyerhető lesz a közreműködésre.¹

Március 27-én délben a Führer magához kérte Sztójay Döme berlini magyar követet. Közölte vele, hogy ha nem kap megfelelő garanciákat az új jugoszláv vezetéstől, fel fogja számolni a délszláv államot. Ez esetben Magyarország kielégítheti revíziós igényeit, melyeket Berlin nem fog korlátozni. A Honvédség bevonulhat a Bácskába, a Bánságba („*marschieren Sie ein ins Banat*”), a horvátoknak azonban taktikai okokból autonómiát kellene kapniuk. Horthy Miklós megnyerése érdekében Hitler hangsúlyozta: jogosnak tartja, hogy a magyarok tengeri kijáratot szeretnének. Fiume ugyan olasz ellenőrzés alá kerül, de Berlin támogatja a szabadkikötőre vonatkozó magyar igényeket. Helyénvaló lenne, ha Magyarország bizonyos katonai intézkedéseket tenne, melynek részleteiről a vezérkarok majd egyeztetnek.²

A németek által biztosított repülőgépen Sztójay azonnal hazautazott, és személyesen adta át Hitler üzenetét a kormányzónak. Horthy a csak félsikernek tekinthető, sokakban csalódást keltő 2. bécsi döntés után örömmel fogadta a délvidéki revízió lehetőségét. Levelet készült írni Hitlernek, hogy teljes együttműködéséről biztosítsa, Teleki Pál miniszterelnök azonban óvatosságra intette, így az írás egyelőre csak elvi támogatást ígért. Hozzájárult viszont a katonai egyeztetések megkezdéséhez.³

Hitler, a kormányzó válaszát be sem várva kész tényként kezelte a magyarok részvételét. A március 27-én készült felvonulási tervben már szerepelt, hogy a 41. német gépesített hadtest a Budapest–Szeged útirányon át vonul Temesvár térségébe, és onnan intéz támadást Belgrád irányába, a 46. gépesített hadtest pedig a Dél-Dunántúlon gyülekezik, hogy Zágráb, illetve a Szerémség irányába kerüljön bevetésre, miközben a Luftwaffe több egysége magyarországi repülőtereken rendezkedik be. A Honvédségtől a Führer a két német csoportosítás közötti térség, a Baranyai-háromszög, a Bácska és a Bánság megszállását várta. Sztójay, Berlinbe visszatérve, március 28-án este adta át Hitlernek Horthy levelét, aki azt a teljes együttműködés jelének tekintette. Megismételte, hogy a Bácska és a Bánság visszacsatolásának nem lesz akadálya, és Berlin támogatni fogja az adriai kijárat megszerzését is.⁴

Közben Budapestre több olyan jelzés is érkezett, hogy a délvidéki német kisebbség a német csapatok bevonulását várja, és azt reméli, hogy ezt a régiót a Harmadik Birodalomhoz csatolják. Nagy Iván, a bácskai magyarság egyik vezető személyisége Zágrábban találkozott az ottani német népcsoport vezetőjével, Altgayerrel, aki határozottan állította, hogy a baranyai, bácskai, bánsági területeken, amit *Schwäbische*

Türkey néven is emlegetnek, egy új német tartomány kerül felállításra (*Prinz Eugen Gau*). Az információt Nagy haladéktalanul eljuttatta Budapestre, hogy a kormány tegyen lépéseket ennek megelőzésére. Bár Berlin egyelőre nem tervezte egy önálló német tartomány vagy szatellit államalakulat létrehozását a Délvidéken, az ott élő német lakosság körében erős várakozás élt ez iránt, és nem lehetett kizárni, hogy adott esetben a német kormány is felkarolja az elképzelést.⁵

Március 30-án a magyar külügyminiszter tájékoztatta a londoni és washingtoni követet, hogy Magyarország nem akar háborút, de ha fegyveres konfliktus robban ki a Balkánon, kénytelen lesz fellépni a Trianonban igazságtalanul elszakított délvidéki magyarság védelme érdekében, nem nézheti tétlenül, hogy ezek a területek német vagy román fennhatóság alá kerüljenek. Az üzenet egyszerre hangsúlyozta a nemzeti önrendelkezés elvét, illetve azt, hogy a Nyugat érdekeit sem szolgálja a németek berendezkedése a Délvidéken. Teleki utasította Rónai Andrást, az Államtudományi Intézet, és Kovrig Bélát, a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetőjét, hogy néhány napon belül készítsenek részletes tájékoztató anyagot a Délvidék nemzetiségi viszonyairól és egy esetleges német tartomány felállításának veszélyeiről.⁶

A magyar részvétel ügyében a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács április 1-jén tartott ülése hozta meg a végső döntést. A kormány nem vállalta a Jugoszlávia elleni fegyveres fellépésre vonatkozó német kérés nyílt elutasítását, mert nem akarta az ország esetleges megszállását vagy a szélsőjobboldal Berlin segítségével történő hatalomra jutását megkockáztatni, ugyanakkor nem kívánt lemondani a délvidéki magyarság egyesítéséről sem. A részvételt azonban Teleki javaslatára feltételekhez kötötte. A Honvédség csak a magyar kisebbség elleni tömeges atrocitások vagy a jugoszláv állam széthullása, Horvátország kiválása esetén lépi át a határt, és akkor is csak a volt magyar területekre vonul be. A Vezérkar által kért öt helyett csak három hadtestet jelöltek ki a feladatra, de egyelőre ezek mozgósítását sem rendelték el.⁷

A magyar revíziós törekvések azonban éles ellentétben álltak a román politika céljaival. A román miniszterelnök, Ion Antonescu már több alkalommal is elutasítón nyilatkozott a 2. bécsi döntésről. Március 27-i beszédében úgy fogalmazott, hogy Erdély megszerzése egyszer már 800 000 román életébe került, és ha szükséges, kész lesz ismét 800 000 életet áldozni a visszaszerzésére. Antonescu elfogadhatatlannak nevezte a Nyugat-Bánság Magyarországhoz való visszakerülését is, mert szerinte az Romániát illelné. Teleki utasítása nyomán Sztójay április 1-jén tájékoztatta Ernst von Weizsäcker német külügyi államtitkárt a fenyegető román megnyilatkozásokról, és részben ezzel magyarázta, hogy Budapest miért olyan óvatos a Jugoszlávia elleni fellépés ügyében.⁸

A német diplomácia hivatalosan nem kommentálta Antonescu kijelentéseit, ehelyett lépéseket tett, hogy a magyar–román konfliktus ne okozzon problémát a készülő hadművelet végrehajtása során. A német haderő főparancsnoksága (OKW) utasította a román haderő mellett működő összekötő törzset, hogy kérje Bukaresttől

a Temesvár körzetében állomásozó román csapatok távolabb vonását a jugoszláv határtól. Formálisan a kérést további német erőknek a térségbe irányításával indokolták, valójában a Nyugat-Bánságba érkező magyar, illetve a Temesvárnál összpontosított román erők közötti összecsapást kívánták elkerülni.⁹

Antonescu azonban közölte Walter von Brauchitsch tábornaggal, a német szárazföldi haderő főparancsnokával, hogy ha a Bánságba magyar csapatok vonulnak be, akkor román erőkkel találják szemben magukat. Amikor 1919-ben a versailles-i béke kettéválasztotta a régiót, és nyugati részét a délszláv államnak ítélte, az akkor alezredeként szolgáló Antonescu röpiratot adott ki arról, hogy a románok akár fegyverrel is készek visszavenni ezt a területet. Április 4-én Raoul Bossy berlini román követ arról igyekezett meggyőzni Joachim von Ribbentrop német külügyminisztert, hogy a Nyugat-Bánság szerves egységet képez a román Bánsággal, így sem a szerbeknek, sem a magyaroknak nincs joguk rá. Emlékeztetett, hogy amikor Versailles-ban megszületett a döntés a térség kettéosztásáról, a román miniszterelnök, Ion Brătianu tiltakozásul kirohant a teremből, és rácsapta az ajtót a nagyhatalmak képviselőire.¹⁰

A román fellépés nyomán a magyar haderő mellett működő német összekötő törzs vezetője, Kurt Himer vezérőrnagy kérte a Honvéd Vezérkartól, hogy a Nyugat-Bánságba ne vonuljanak be magyar csapatok. Ezzel egy időben az OKW arról tájékoztatta a román felet, hogy nem érkeznek magyar megszállók a vitatott területre, a magyar-német összekötő csoportok szabad mozgását viszont a románok ne korlátozzák, és tartózkodjanak minden olyan lépéstől, ami további konfliktusokhoz vezethetne.¹¹

A Teleki április 3-i tragikus halála után kormányfőnek frissen kinevezett Bárdossy László a katonai szempontokra tekintettel tudomásul vette ezt a megoldást. Annál is inkább, mert amikor április 4-én Bartha Károly honvédelmi miniszter átadta Hitlernek Horthy levelét, melyben a kormányzó a magyar részvételre vonatkozó április 1-jén megszabott feltételek respektálását kérte, a Führer megértőnek mutatkozott, és ismét megerősítette, hogy a Bácska és a Bánság visszakerül majd Magyarországhoz.¹²

Bárdossy április 8-án értesült Antonescu Brauchitschnak tett korábbi kijelentéséről. Az előző napi, Arad és Temesvár térsége elleni jugoszláv légitámadások nyomán Romániában nyílt kampány indult a Bánság egész területének megszerzésére. A magyar kormányfő szükségesnek érezte, hogy a román propagandával szemben ellenlépéseket tegyen. Magához kérette Otto von Erdmannsdorff budapesti német követet, s nyomatékkaal hangsúlyozta előtte, hogy a Bánság sosem volt Romániáé, mindig is Magyarországhoz tartozott, és Hitler már több alkalommal is kijelentette, hogy ismét magyar fennhatóság alá kerül.¹³

Április 10-én a Külügyminisztérium körtáviratot intézett a magyar követségekhez. Arról tájékoztatta őket, hogy a német támadás nyomán a magyarlakta területeken politikai vákuum keletkezett. A lakosság védelme érdekében a Honvédség kénytelen bevonulni a Muravidékre, a Baranyai-háromszögbe, a Bácskába, a Bánságba. Még ezen

a napon Zágrábban kikiáltották Horvátország önállóságát, ezzel a korábbi jugoszláv állam szétesett. Április 11-én a magyar csapatok megkezdték a Trianonban elcsatolt délvidéki területek birtokba vételét. A délután folyamán Bárdossy beszámolt a helyzetről a felsőház külügyi bizottságának, azonban – a német kérésnek megfelelően – a Bánság megszállását már nem említette. Csekonics István azonban szóba hozta, hogy mindenképpen vissza kell szerezni a Nyugat-Bánságot is.¹⁴

A következő 24 óra során több bizonytalanságot keltő hír is érkezett a Bánság ügyében. Rényey Viktor, a bukaresti magyar követség tanácsosa a Bánság ügyében folytatott román propaganda további erősödéséről számolt be, Mihai Antonescu román külügyminiszter pedig kijelentette: ígéretet kaptak a németektől, hogy a magyarok nem léphetnek a Bánságba. A brassói magyar konzul jelentése szerint a románok csapatokat összpontosítanak Temesvár térségében. A katonai attasé, Szántay Jenő vk. őrnagy viszont német forrásból azt az értesülést kapta, hogy a románok sem vonulhatnak be a vitatott területre. Április 11-én a jugoszláv haderő és közigazgatás kiűrtette a Bánságot. A régió központjában, Nagybecskerekén háromtagú bizottság (Josef Gion, Várady Imre, Pera Erdeljanov) vette át az ügyek intézését.¹⁵

Bárdossy haladéktalanul utasította a berlini követet: járjon utána a hírek valóságának, és emlékeztesse a német külügyi illetékeseket, hogy Hitler határozottan Magyarországnak ígérte ezt a területet. Berlin intse önmérsékletre a román propagandát, nehogy a felizgatott kedélyek összetűzéshez vezessenek. Sztójay felhívta Weizsäcker figyelmét a román magatartásra, megnyugtató választ azonban nem kapott tőle. Az államtitkár csak arra figyelmeztette, hogy a magyar csapatok semmiképp se lépjenek át a Tiszát. Weizsäcker szavaiból úgy tűnt, Berlinben komolyan tartanak attól, hogy a Honvédség mégis bevonul a Bánságba. Bárdossy nem akart szembe menni a német kívánsággal, mindössze arra kívánta emlékeztetni a német diplomáciát, hogy Budapest határozott ígéretet kapott Hitlertől a Bánság sorsára vonatkozóan.¹⁶

Április 13-án Berlin azzal a kéréssel fordult a magyar kormányhoz, hogy a gyors-hadtest gépkocsizó dandárjai a német erők tehermentesítése érdekében keljenek át a Dunán, szerb területre, és vegyenek részt az ellenállás végső felszámolásában. A kormánytagok egy része ezt ellenezte, mert ez már túllépett a jogszerű revízió, és ezzel az ország a németek által folytatott háború részesévé vált. Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke viszont a kérés teljesítését sürgette, hangsúlyozva, hogy a Bánság és esetleg Dél-Erdély visszaszerzése csakis Hitler jóindulatán múlik. Bárdossy arra hivatkozott, hogy a szovjet veszéllyel, Antonescu magyarellenes politikájával és a délvidéki német önállósodási törekvésekkel szemben a magyar érdekeket csak Berlin segítségével lehet megvalósítani. A hadműveletek legfeljebb néhány napig tartanak, cserébe Magyarország visszakaphatja a Bánságot.¹⁷

Miután a Honvédség bevonult a Muravidékre, a kormány kijelentette, hogy a horvát többségű területek ügyében hajlandó egyeztetni Horvátországgal, hogy mindkét félnek megfelelő megoldás születhessen. A Bánság esetében azonban tovább

éleződött a helyzet. A románok lakta déli körzeteiből 80 fős delegáció utazott Temesvárra, hogy a terület Romániához csatolását kérik. Közölték: a falvakban már saját közigazgatást vezettek be, és várják, hogy végre egyesülhessenek a Bánság román felével. Mindezt Bukarest nagy nyomtatékkal közölte a német kormánnyal. Sokan úgy vélték, hogy a románok számára a Bánság lehetne a kárpótlás a Szovjet-unióknak kényszerből átadott Besszarábiáért.¹⁸

Április 14-én a német csapatok elérték Nagybecskereket, és azonnal átvették a terület irányítását. Kinevezték polgármesternek Josef Giont, mindenhol kitzüztették a német zászlót. Megkezdték a zsidó lakosság őrizetbe vételét, és az ezt kifogásoló magyar képviselőkkel közölték, hogy a Bánságban a németországihoz hasonló viszonyok lépnek életbe. Ugyanezen a napon a Honvéd Vezérkar kérte az OKW illetékeseit, hogy a visszamaradt szerb erők lefegyverzése és a térség pacifikálása érdekében magyar csapatok vonulhassanak be a Bánság németek által meg nem szállt északi részébe, a Titel–Nagykikinda vonalig, de legalább az Aranka folyóig. A kérést a németek elutasították. Ribbentrop a budapesti német követen keresztül megerősítette, hogy a magyar–román összetűzések elkerülése érdekében Berlin megígérte Antonescunak, hogy a Honvédség nem lép a Bánság területére. Mindez azonban nem jelenti a térségre vonatkozó későbbi magyar igény elutasítását.¹⁹

Bárdossy megütközve emlékeztette Erdmannsdorffot, hogy a Bánság hovatartozása nem lehet vita tárgya, mert azt Hitler már korábban egyértelműen Magyarországnak ígérte. A német követ kényelmetlen helyzetében arra hivatkozott, hogy Ribbentrop valószínűleg nem volt jelen Hitler ezen kijelentéseinél. Bárdossy kérdésére azonban Sztójay megerősítette, hogy a német külügyminiszter ott volt, amikor elhangzottak a Führer ígéretei. A kormányfő kezdeményezésére a minisztertanács április 15-én úgy döntött, hogy Sztójay kérjen újabb kihallgatást Hitlertől, és tisztázza véglegesen a Bánsággal kapcsolatos német álláspontot.²⁰

A bizonytalanság miatt Ullein-Reviczky Antal, a Külügyminisztérium sajtófőnöke utasította a lapokat, hogy ne közöljenek híreket a Bánságra vonatkozóan. Ez azonban nem szabott gátat a találgatásoknak. Jól értesült körök tudni vélték, hogy Magyarország a Bánság északi részét kapja a Nagyikinda–Titel vonalig, az ettől délre eső területeken a román Bánsággal közös német tartomány jön létre, melynek lakói kettős, román és német állampolgárságot kapnak. A szóbeszéd megállítását szolgálta az MTI április 16-i híre, amely felhívta a figyelmet, hogy a bolgárok-tól elvett jugoszláv területeket is német csapatok szállták meg, de ahogy Szófia is visszakapja majd Macedóniát, úgy Magyarország is visszacsatolhatja a Bánságot.²¹

A Bánság északi részén visszamaradt szerb erők a Temesvár térségéből bevonuló német csapatok szárnyát veszélyeztették. Ezért az OKW hozzájárult, hogy Zentánál egy kisebb magyar kontingens átlépje a Tiszát, és hídfőt foglaljon a bal parton. Április 16-án magyar repülőgép jelent meg a Bánság felett, és szerb nyelvű, megadásra felszólító röplapokat szórt. Mindez azonban nem jelentette, hogy napirendre

került a Bánság visszacsatolása. Antonescu élesen tiltakozott Manfred von Killinger bukaresti német követ útján, hogy magyar katonák jelenetek meg a Bánságban. Killinger megértését fejezte ki a román területi igényekkel kapcsolatban. A német Külügyminisztérium azonban megróttta a követet: figyelmeztette, ne tegyen olyan kijelentést, amit a románok ígéretnek tekinthetnek, és amire a propagandájukban hivatkozhatnak. Ezzel együtt, a további bonyodalmak elkerülése érdekében az OKW a zentai hídfő kiürítését kérte a Honvéd Vezérkartól.²²

Az eset nyomán Bárdossy ismét magához kérette Erdmannsdorffot, és közölte vele, hogy Magyarország feltétlenül ragaszkodik a Bánsághoz. Ezzel egy időben Sztójay hasonló tartalmú írásbeli feljegyzést adott át Weizsäckernek, melyben azt hangsúlyozta, hogy Magyarország csak a Trianonban elcsatolt területei visszaszerzéséért vett részt Jugoszlávia megszállásában, és erre Hitlertől több alkalommal is ígéretet kapott. A magyar kormány megérti, ha várnia kell a Bánság átvételére, nem sürgeti azt, csak az álláspontját kívánja egyértelművé tenni. A külügyi államtitkár megnyugtatta Sztójajt, hogy Berlin elismeri a jogos magyar igényeket, és nem akar a Bánságból Romániának területet juttatni. A német–magyar viszonyt jól jellemezte, hogy Sztójay mindezt úgy jelentette haza, hogy szerinte Weizsäcker „ezúttal igazat mond”.²³

Válaszúzenetében Bárdossy utasította a követet: minden adandó alkalommal hozza szóba a német diplomaták előtt, hogy a magyar kormány a végsőig igényt tart a Bánságra. Az érvek között szerepeljen, hogy ez a terület a török hódoltság végéig tisztán magyar lakosságú volt, csak utána érkeztek más nemzetiségű telepések. A rendelkezésre álló adatok szerint a térség lakosságának 44%-a délszláv, 21%-a német, 17%-a magyar, 11%-a román, de vannak olyan források is, melyek a magyar népesség arányát 19%-ra teszik.²⁴

Április 19-én Hitler fogadta Sztójajt. A magyar protestálás lehűtése érdekében a Führer – szokásának megfelelően – a beszélgetést megfélemlítő fellépéssel kezdte. Kijelentette: túrheterlennek tartja, hogy a Bácskába bevonuló magyar csapatok atrocitásokat követtek el helyi németek ellen. Valóban voltak összetűzések a Honvédség és a német kisebbség között. Az orvlövészek elleni tisztogató akciók során Újverbászon két vétlen német lakos is életét veszttette. Ezt követően Hitler már sokkal barátságosabb hangnemben biztosította a megilletődött Sztójajt, hogy a Bánság Magyarországhoz kerül, de csak néhány hónap múlva. Tekintettel kell lennie Antonescúra, akinek a helyzete ingatag, ezért a Bánság sorsának rendezésével várni kell, amíg Románia is kellő kárpótlást kaphat, valahol máshol.²⁵

Sztójay személyesen tett erről jelentést Bárdossynak és a kormányzónak, de az újabb ígérete ellenére az volt a személyes véleménye, hogy a németek „kezdenek visszatáncolni”. Berlin valóban igyekezett az egymással vitázó román és magyar felet homályban tartani. Ugyanezen a napon a Bánság sorsa felől érdeklődő román követet Ribbentrop azzal nyugtatta, hogy a terület sorsáról végleges döntést csak a háború után hoznak. A bukaresti német követet viszont arra utasította a külügyminiszter, hogy a Bánság

ügyében semmilyen tárgyalásba ne bocsátkozzon román politikusokkal, mert Románia nem kap semmit a Bánságból, bár egyelőre magyar fennhatóság alá sem kerül.²⁶

A megszállt jugoszláv területeken változatlanul folyt a német kisebbség szervezkedése. Számos fórumon, köztük a bánsági németek április 20-i pancsovai nagygyűlésén egy önálló német tartomány létrehozását szorgalmazták, akár a baranyai, bácskai, bánsági, szerémségi területek összevonásával. A német kormány hivatalosan nem támogatta ezt az elképzelést, a térség vegyes etnikai összetétele, illetve a magyar és román aspirációk miatt. Voltak azonban olyan magas beosztású személyek, akik szélesebb önállóságot, nagyobb érdekérvényesítési lehetőséget sürgettek a térségben élő német népcsoport számára. Közéjük tartozott a berlini diplomaták közül a Külügyminisztérium Népiségi osztályának vezetője, Helmuth Triska, valamint Karl Paul Schmidt külügyi sajtófőnök vagy Karl Ritter nagykövet.²⁷

Április 22–24. között német–olasz tárgyalások folytak Jugoszlávia felosztásáról. Bárdossy felhívta a római magyar követet, Villani Frigyet, hogy a német ígéretek ellenére szerezze meg az olasz kormány támogatását is a Bánság visszacsatolásához. Villani jelezte, hogy az olasz külügyminiszter, Galeazzo Ciano támogatásáról biztosította a magyar törekvést. Április 22-én Ribbentrop azzal a kéréssel fordult a magyar kormányhoz, hogy a Murán túli területek határán lévő három, németek lakta falut engedje át a Harmadik Birodalomnak. A magyar fél ebbe beleegyezett, remélve, hogy ez is közelebb hozhatja a Bánság birtokba vételét.²⁸

Április 22-én Antonescu hosszabb emlékiratot juttatott el a német és olasz kormányhoz. Ebben hangsúlyozta, hogy már az 1919-es béketárgyalások során is elismerték Románia jogát a Bánsághoz, és csak a szövetségesek közötti konfliktus elkerülése érdekében ítélték oda egy részét a délszláv államnak. Antonescu nemcsak a Bánságra formált igényt, hanem kérte a Timok-völgy átadását, illetve Észak-Erdély és Dél-Dobruzsza visszacsatolását is. Egy új konferencia összehívását sürgette a vitás területi kérdések rendezésére, különben az egész régió stabilitása veszélybe kerülhet. Fellépése azonban visszhang nélkül maradt.²⁹

A német–olasz megbeszéléseken az a döntés született, hogy a Muravidék, a Bácska és a Bánság Magyarországhoz kerül, de a Muraköz ügyében a horvátokkal, a Bánság esetében a németekkel kell majd egyeztetni. Ez utóbbi terület egyelőre német katonai megszállás alatt marad, hogy megelőzzenek egy esetleges magyar–román összetűzést. Románia a későbbiek folyamán más területi kompenzációt kap.³⁰

Április 24-én Horthy személyes látogatást tett Hitlernél. A kormányzó fontosnak tartotta, hogy Németország leszámoljon a Szovjetunióval, és ezzel megszüntesse a kommunizmus fenyegetését. Ragaszkodott a Bánság mielőbbi és Dél-Erdély későbbi visszacsatolásához. Hangsúlyozta, hogy ez a térség mindig is a magyar államhoz tartozott, az végezte el a Duna szabályozását, az adott földet a telepéseknek, és teremtett virágzó gazdálkodást ezen a tájon. Utalva Hitler március 27-én tett,

de be nem váltott ígéréte a fiumei szabadkikötőről, kiemelte, hogy a Duna biztosítja az egyedüli tengeri kijáratot a magyarság számára. A megbeszélésen Hitler ismét megerősítette, hogy a Bánság visszakerül Magyarországhoz, csak Antonescu nehéz helyzetére tekintettel marad egyelőre német megszállás alatt.³¹

Május folyamán a román és magyar diplomácia, illetve a két ország sajtója élénk kampányt folytatott a Bánság megszerzésére. Közben ellenőrizhetetlen hírek keringtek egy esetleges 3. bécsi döntésről, amely a Nyugat-Bánság északi részét, Temesvár és Arad körzetével együtt Magyarországnak ítélné, míg a déli, románok lakta térségét egyesítené a román kézen maradó dél-erdélyi területekkel. A budapesti szovjet követség (utóbb hamisnak bizonyuló) értesülései szerint a németek – Antonescu bukása esetén – Románia felosztásával is számolnak. Ez esetben a Bánságot és Dél-Erdélyt Magyarország kapná, a svábok és szászok lakta régiók közvetlen német fennhatóság alá kerülnének, míg a moldvai részek bizonyos ellentételezésért a Szovjetunióknak juthatnának. Magyar közéleti személyek, köztük Habsburg Albrecht királyi herceg, közölték a követtel, hogy ha Moszkva újabb területi követeléssel lépne fel Romániával szemben, akkor a Honvédség is bevonulna Dél-Erdélybe. A szovjet külügy azonban figyelmeztette a budapesti követet, tartózkodjon az ilyen beszélgetésektől.³²

Május 14-én Vörnle János, a külügyminiszter állandó helyettese tájékoztatta a budapesti német követet, Sztójay pedig Weizsäckert, hogy Budapest értesülései szerint a Bánságban nagy nehézségekbe ütközik a viszonyok rendezése, a közigazgatás kiépítése, a közbiztonság megteremtése. A magyar karhatalmat lefegyverezték, a tisztviselők egy részét elbocsátották. Nem működik a közlekedés, a hírközlés, fűtőanyag- és áruhiány van, nagy a munkanélküliség. A viszonyok rendezéséhez a német katonai közegek nem elegendők, az általuk pozícióba emelt fiatal népi német aktivisták pedig tapasztalatlanok. A magyar kormány nem sürgeti a terület átadását, de jónak tartaná magyarországi tisztviselők bevonását a konszolidációba.³³

Budapest másik kérése az volt, hogy a helyi németek megnyugtatása, a Magyarországhoz csatolás elfogadtatása érdekében Hermann Behrenst, a Volksdutsche Mittelstelle helyettes vezetőjét, aki éppen Magyarországon tartózkodott, rendeljék ki a Bánságba. Behrens már sikeres közvetítést folytatott a bácskai német kisebbség körében is. A német diplomaták kitértek minden ígélet elől. Behrens kiküldésének lehetőségét viszont elutasították, hiszen az végleges állásfoglalást jelentett volna a Bánság hovatartozásával kapcsolatban, amit Berlin egyelőre kerülni kívánt. Utaltak rá, hogy Hitler korábban néhány hónap haladékról beszélt, ami alatt a szükséges feltétel, Románia területi kárpótlása megvalósulhat. Erdmannsdorff nem hivatalosan arra is utalt, hogy ez esetleg keleti területekkel, Besszarábiával történhet.³⁴

Időközben a délvidéki német kisebbség egyre erősebb lobbitevékenységet folytatott, hogy a Bánság ne kerüljön magyar ellenőrzés alá. A Wehrmacht jelenléte korlátlan

befolyást biztosított a német népcsoportnak. A térség legbefolyásosabb kisebbségi vezetője, Josef (Sepp) Janko is arra kérte Berlint, ne adják át a területet a magyaroknak, a bánsági németiség inkább a románokkal és a szerbekkel működne együtt. Más népi német körökben a „Bánáti Szabad Állam” létrehozásáról beszéltek, illetve, hogy a bánsági svábokat és erdélyi szászokat egy „Deutsche Südostmarkban” kellene egyesíteni. A berlini követség ügyvivője, Szentmiklósy Andor szerint ezek a felvetések csak arra szolgálnak, hogy Németország tovább húzza a terület átadását, és közben újabb kisebbségi jogokat kényszerítsen ki a magyar kormánytól.³⁵

A Muraköz esetében Magyarország ragaszkodott a terület feletti szuverenitáshoz, de átadta volna a közigazgatást a horvátoknak, bizonyos kompenzációért cserébe. Az olaszokkal szemben jelentős területet veszítő horvát vezetés azonban ezt elutasította, mire a budapesti álláspont is megkeményedett: Bárdossy nem akart még egy presztízsvesztést a Bánság mellett. Berlin ugyan kivonta magát a horvát–magyar vitából, de diplomáciai csatornákon igyekezett meggyőzni Ante Pavelićet, hogy fogadja el a magyar ajánlatot, és ezzel vegyék elejét egy újabb területi konfliktus kialakulásának.³⁶

Sztójay május 20-án megbeszélést folytatott a Bánság ügyében Weizsäckerrel. Ismételten kérte a terület közigazgatásának magyar kézbe adását, a helyi német lakosság ráhangolását a Magyarországhoz csatolásra (Behrens által). A magyar követ ekkor már a terület átadásának felgyorsítását is sürgette. A 28-i újabb találkozón Sztójay tiltakozott a *Deutsche Allgemeine Zeitung* előző napi cikke ellen, amely a temesvári német népcsoport vezetőjének kijelentését közölte, ami szerint a német–román együttműködést a magyar–zsidó körök akadályozzák.³⁷

Weizsäcker nem tartotta lehetségesnek a magyar kérések azonnali teljesítését. Közölte, hogy a Bánságot Berlin Magyarországnak szánja, de türelmet kért ennek megvalósulására, legalább a német–szovjet viszony tisztázásáig. Sztójay ebből arra következtetett, hogy Hitler szovjet területekkel akarja Romániát kompenzálni. Közölte, hogy a magyar kormány sajnálattal ugyan, de tudomásul veszi a helyzetet, azt azonban mindenképpen kéri, hogy Berlin tegyen lépéseket a Bánságban kialakult német–magyar feszültség oldására, hogy a katonai hatóságok és a német népcsoport vezetői kezeljék egyenrangú félként a magyarokat.³⁸

A kormány közben informális úton is igyekezett elősegíteni, gyorsítani a visszacsatolást. Hóman Bálint kultuszminiszter német vendég egyetemi oktatók előtt kifejtette: a visszacsatolt területeken etnikailag homogén német megyék kialakítását tervezi, széles körű önállósággal, saját közigazgatással, főispánnal. Támogatná azt a szándékot is, hogy a magyarországi német lakosság egyetlen nagy, szigorúan szervezett társadalmi egyesületbe tömörüljön.³⁹

A Bánsággal kapcsolatos magyar diplomáciai offenzíva visszafogására Weizsäcker Felix Benzlerre, a szerbiai német katonai parancsnokság mellé kirendelt külügyi képviselőre bízta a további tárgyalásokat. Benzler – a szokásos német taktikával élve – támadóan lépett fel a magyar követtel folytatott megbeszéléseken. Tiltakozott, hogy

a magyar katonai hatóságok a korábbi egyezmények ellenére folytatják a betelepült szerbek kitoloncolását, holott Szerbia ezeket már nem tudja befogadni és ellátni. Közölte, hogy a Bánságban a magyarok túlzott igényekkel léptek fel (pl. a hivatali helyeket illetően), és amikor ezeket a német szervek nem teljesítették, passzivitásba vonultak, visszaléptek minden lehetőségtől. Valóban betiltották a magyar egyesületeket, de más nemzetiségi szervezeteket is. A német egyesületek azért működnek, mert azok ezt kérelmezték, a magyarok viszont nem. Magyar tisztviselők és egyenruhás tisztek járják a Bánságot, és politikai megbeszéléseket folytatnak kisebbségi vezetőkkel, mintha a terület átadása már folyamatban lenne, ami rendkívül irritálja a helyi német és román lakosságot. Benzler végül azt javasolta, hogy a magyar kormány jelöljön ki különmegbízottat, aki a szerbiai német hatóságokkal folyamatosan egyeztetget a felmerülő problémák ügyében. Budapest ezzel a feladattal Tallián Tibort bízta meg.⁴⁰

A Bánság sorsa bizonyos mértékig már június 5-én eldőlni látszott, amikor a területet közigazgatásilag Szerbiához csatolták, a Dunai bánság része lett, önálló adminisztratív státusszal. A döntésbe nem vonták be a magyarság képviselőit, a német katonai szervek és a szerbiai polgári közigazgatás csak a bánsági német népcsoport vezetésével egyeztetett. A Bánság élére segédbánt állítottak Josef Lapp személyében. Hivatala ügyosztályvezetői valamennyien németek voltak, őket a belgrádi kormány belügyminisztere nevezte ki. A járási és települési eljárásokat az etnikai összetételnek megfelelően választották ki, de a fontosabb beosztásokat mindenütt németek kapták, akkor is, ha létszám szerint kisebbségben voltak.⁴¹

A Szovjetunió elleni támadásra készülve a német vezetés nem kívánt a Bánság ügyével foglalkozni, csak a román–magyar viszony éleződését igyekezett elkerülni. Ribbentrop számon kérte a bukaresti német követen, miért vett részt május 29-én egy temesvári gyűlésen, ahol a román területi igények is szóba kerültek. Berlin intésére a követ lemondta a Bánságba tervezett utazását. A délvidéki svábok egy csoportja kampányt indított, hogy a Bácska és a Bánság egyesítésével hozzanak létre egy német–magyar autonóm tartományt. A mozgalom vezetőit azonban a német biztonsági szervek elfogták, és Németországba szállították.⁴²

Antonescu június 12-én tárgyalta Hitlerrel, és teljes katonai együttműködést ígért neki a Szovjetunió elleni háborúban. Cserébe Észak-Bukovinán és Besszarábián túl Transznisztria és Odessza térségére is igényt formált. Emellett azonban nem mondott le a Nyugat-Bánság és Észak-Erdély megszerzéséről sem. Közölte, hogy akár fegyverrel is kész fellépni ezen területek megszerzése érdekében. Berlinben azonban csak keleti területeket ígértek a számára. A csalódott marsall ezért Ribbentropot egyenesen „magyarbarátnak” titulálta.⁴³

Antonescu ugyan nem ért el sikert Erdély és a Bánság kérdésében, Sztójay, Homlok Sándor berlini katonai attasé, illetve a Honvéd Vezérkar főnöke felhívta a kormány figyelmét, hogy ha Magyarország nem ajánlja fel a közreműködését a Szovjetunió elleni támadásban, akkor komoly lépéshátrányba kerülhet Romániával

szemben, és nemcsak a további területi nyereségektől (Bánság, Dél-Erdély) eshet el, de kockáztatja a korábban visszacsatolt területek megtartását is. Sztójay azt is jelezte, hogy különböző német szervek, a VOMI, az NSDAP és az SS egyre nagyobb érdeklődést tanúsítanak a bánsági németek iránt. Ezek azt szorgalmazzák, hogy a Bánság maradjon német ellenőrzés alatt. Sztójay figyelmeztetőnek nevezte a német külügyi sajtófőnök azon kijelentését is, hogy Délkelet-Európa újrendezése nem fejeződött be, és ebben az etnikai elvek mellett politikai szempontokat is érvényesíteni fognak.⁴⁴

Közben egyre problémásabbá vált a Muraköz ügye is. Pehm (Mindszenti) József pápai prelátus, zalaegerszegi apátplébános június 17-én küldöttséget vezetett Bárdossyhoz, és a korábban Zala megye részét képező terület bekebelezését sürgette. Bárdossy elutasította a kérést, mire a főpap rácsapta az ajtót a miniszterelnökre. A magyar kormány nem akart nyílt konfrontációt a horvátokkal, ezért a sajtóban is visszafogták a Muraközzel kapcsolatos híreket. Pavelić azonban semmilyen kompromisszumra nem volt hajlandó, ragaszkodott a terület átadásához.⁴⁵

Június 28-án, miután már Magyarország is bekapcsolódott a Szovjetunió elleni háborúba, Bárdossy arról tájékoztatta Berlint, hogy horvát megegyezési szándék hiányában nem tehet mást, mint hogy Muraközben magyar közigazgatást vezet be. A lépésre július 9-től került sor. A Muraköz bekebelezésében a Bánság visszaszerzésének egyre kilátástalanabbá válása is közrejátszott. A magyar kormány nem akarta kockáztatni, hogy esetleg a Mura mentén is kész helyzet elé állítják a németek. Bárdossy határozottságot kívánt mutatni kifelé és befelé egyaránt, hogy adott esetben nem riad vissza a kemény fellépéstől sem.⁴⁶

A Bánság körüli román–magyar vita egyik lehetséges megoldásaként a német diplomácia megpróbálta keletre terelni Bukarest figyelmét. Ismét hangsúlyozták, hogy az állam keleti bővítésének gyakorlatilag nincs korlátja, bekebelezheti Podoliát, Transznyisztriát, Odessza térségét. Ezeket a területeket később kolonializálni is kellene, megbízható román lakosság áttelepítésével. Bossy viszont arra hívta fel kormányra figyelmét, hogy mindez a magyaroknak kedvezne, mert az áttelepítéssel csökkenne Erdély és a Bánság román lakossága, amit Budapest érvként használhatna ezen területek megszerzésére. Románia eltűnne Közép-Európából, és „keleti állammá” válna. Bukarest ezért halogatta a Dnyeszteren túli területek Berlin által felkínált bekebelezését, majd augusztus 14-én elutasította ennek lehetőségét – egyben megerősítette a Bánságra és Erdélyre vonatkozó igényét.⁴⁷

A Bánsággal kapcsolatos újabb magyar fellépés leszerelésére augusztus 6-án, Budapesten német–magyar tárgyalások kezdődtek. Benzler előre lehűtötte a magyar reményeket: közölte, hogy a terület átadása nem aktuális, a németek azonban hajlandók bizonyos engedményekre a bánsági magyarság helyzetének javítása érdekében. Az egyeztetések egyik legfontosabb hozadéka a Délvidéki (később: Bánáti) Magyar Közművelődési Szövetség hálózatának kiépítése volt. A Tallián Tibor vezette szervezet hat körzeti központ (Törökkanizsa, Nagykikinda, Versec, Nagybecskerek,

Pancsova, Törökbecse) keretében 89 fiókegyesületet hozott létre, 88 000 fős tagsággal. Közreműködött a magyar iskolák szervezésében, segítette a kulturális élet megélénkülését, állami, nemzeti ünnepek (Szent István-nap) méltó lebonyolítását, a népi hagyományok őrzését. Társadalmi szerepe annál is fontosabb volt, mert a Várady Imre vezetésével Zentán megalakult Magyar Párt nem kapott működési engedélyt.⁴⁸

Az ismétlődő német–magyar megbeszélések gyanút keltettek Bukarestben, ezért augusztus 23-án Bossy tájékoztatást kért Weizsäckertől, hogy folynak-e tárgyalások Berlin és Budapest között a Bánság átadásáról, mert korábban Hitler megígérte Antonescunak, hogy a háború végéig nem hoz semmilyen döntést az érintett területről. A külügyi államtitkár közölte a követtel, hogy nincs tudomása ilyen tárgyalásokról, ugyanakkor szerinte Hitler nem tett ilyen ígéretet. Antonescu azonban kül- és belpolitikai pozíciója erősítése érdekében szükségesnek látta, hogy szeptember 15-én hivatalos kormánynyilatkozatot adjon ki, amelyben elutasította a bécsi döntést, mint Románia jövőbeni határait. Bossy utasítást kapott, hogy hangsúlyozza Berlinben: Románia még nem foglalt állást véglegesen a Dnyeszteren túli területek sorsával kapcsolatban, de akárhogyan is döntsön, nem mond le a Kárpát-medencei igényeiről.⁴⁹

Október 23-án átszervezték a Bánság belső közigazgatását. Ennek során a magyarok gyakorlatilag egyetlen komoly pozíciót sem kaptak, az öt városi polgármesteri hely közül egy sem jutott nekik. A magyar kormány élesen tiltakozott, és újabb magas szintű tárgyalásokat kezdeményezett a terület helyzetéről. Ez elől kitérve, Berlin utasítására a helyi hatóságok egy polgármesteri, két járási elöljárói és néhány alacsonyabb adminisztratív posztot biztosítottak a magyaroknak. A német kisebbség döntő befolyása azonban továbbra is megmaradt.⁵⁰

November 25-én, az Antikomintern paktum újabb öt évre szóló meghosszabbításának alkalmát a magyar és a román diplomácia igyekezett felhasználni a függőben lévő területi kérdések felvetésére. Bárdossy diplomatikus formában arra emlékeztetett, hogy Hitler korábban további magyar területek visszacsatolását ígérte. Antonescu hangsúlyozta, hogy a román haderő nagyobb áldozatokat hozott a háborúban, mint a Honvédség, miközben a magyarok elnyomják a fennhatóságuk alatt élő román lakosságot. Ezért is kellene a területi kérdéseket mielőbb tisztázni. A román miniszterelnök-helyettes arról próbált tájékozódni, hogy Berlin támogatná-e Románia, Horvátország és Szlovákia szorosabb együttműködését Magyarországgal szemben. Hitler mindkét felet gyorsan leszerelte. Bárdossyval közölte, hogy hamarosan sor kerül a Bánság ügyének rendezésére, a románokat pedig emlékeztette, hogy a magyarok is tettek bizonyos szolgálatokat a tengelynek, ezért Bukarest érdemeit nagy keleti területek átadásával kívánja kompenzálni, más megoldásról egyelőre nem lehet szó. Egy új „kisantant” jellegű együttműködés lehetőségét Hitler határozottan elutasította.⁵¹

December 12-én a magyar kormány barátsági egyezményt kötött a szerbiai adminisztrációval, amely nyomán valamivel tovább bővült a bánsági magyarok közéleti és kulturális mozgásterét. December 14-én új közigazgatás lépett életbe

Szerbiában. Az országot 14 kerületre osztották, ezek egyike lett a Bánság, de vámhatár választotta el az állam többi részétől. A kerület élén álló segédbán mellé helyettesként magyar tisztviselőt jelöltek ki Jeszenszky Ferenc személyében. A DMKSZ összeírása szerint a Bánságban ekkor 117 212 fő vallotta magát magyarnak.⁵²

1942-re megváltozott a Bánsággal kapcsolatos német magatartás, és a területet már végérvényesen német ellenőrzés alatt kívánták tartani. A helyi németiség újabb kampányba kezdett, hogy a térség ne kerüljön idegen (magyar, román) fennhatóság alá, hanem továbbra is széles körű autonómiát élvezzen, és a később esetleg más, németek lakta területekkel (Bácska, román Bánság, erdélyi szász régiók) együtt a Harmadik Birodalom részét alkothassák. Az elképzelést különböző német kormányzervek befolyásos személyiségei (Helmuth Triska, Gottlob Berger, Reinhard Heydrich) is támogatták. Hitler egyelőre nem tervezte egy új német tartomány létrehozását, de éppen a magyarországi német kisebbség asszimilációja kapcsán kijelentette, hogy át kellene telepíteni őket a délkeleti térségbe, a Duna mentére.⁵³

1942 elejére a Bánság magyar kézbe adása már csak diplomáciai ütőként szolgált a németek kezében. Ezt lebegtette meg Ribbentrop, amikor január 8-án Magyarországon tárgyalt, hogy rávegye a kormányt: küldjön ki jelentős haderőt az orosz frontra, de szóba került ez még az 1943-ban folyó német–magyar tárgyalásokon is, amikor Berlin azt szerette volna elérni, hogy a Honvédség vállaljon megszálló szerepet a Balkánon. A magyar vezetés, a Bárdossy-kabinetet felváltó Kállay-kormány továbbra is igényt formált a Bánságra, de jól látta, hogy ezt a kérdést a németek csak egyre újabb igények érvényesítésére használják fel, ezért nem erőltette a terület átadását. Figyelmét főként a bánsági magyarok helyzetének javítására, érdekeinek képviselésére igyekezett fordítani.⁵⁴

JEGYZETEK

- ¹ *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945. Serie D. (1937–1941). Bd. XII. Baden-Baden, 1955* (a továbbiakban: *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1955*). 303.; Nebelin, Manfred: *Deutsche Ungarnpolitik 1939–1941*. Opladen, 1989. 155–156.; Hubatsch, Walter (Hrsg.): *Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945*. Koblenz, 1983. 106.
- ² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 63. Külügyminisztérium (a továbbiakban: KÜM) Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 541–543.; *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államfőkkel*. A bevezető tanulmányt írta, a műbe foglalt dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette: Ránki György. I–II. köt. Budapest, 1983 (a továbbiakban: *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939*). II. 266–269.
- ³ *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról, 1933–1944*. Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Budapest, 1968 (a továbbiakban: *A Wilhelmstrasse és Magyarország 1968*). 560–561.; Macartney, Carlile Aylmer: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945*. Vol. I–II. Edinburgh, 1961 (a továbbiakban: Macartney 1961). I. 474–475.
- ⁴ MNL OL K 589. Horthy Miklós 8933. II. C. 10.; MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-24-2127., 1941-16-151.; *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1955*. 330–333.; Zakić, Mirna: *Ethnic Germans and National Socialism in Yugoslavia in World War II*. Cambridge, 2017 (a továbbiakban: Zakić 2017). 66.

- ⁵ MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 548–549.; Macartney, 1961. I. 478.
- ⁶ Trașca, Ottmar: *Pax Germanica. Német tervek az erdélyi kérdés megoldására 1940–1944 között*. Limes, 25. évf. (2012) 1. sz. 43–58. (a továbbiakban: Trașca 2012). 50.; Czettler Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941*. Budapest, 2008 (a továbbiakban: Czettler 2008). 283.; Rónai András: *Térképezett történelem*. Budapest, 1989. 292–293.
- ⁷ *Náray Antal visszaemlékezése 1945*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szakály Sándor. Budapest, 1988. 45–53.; Czettler 2008. 294.
- ⁸ *A Wilhelmstrasse és Magyarország 1968*. 564., 569–570.; Bossy, Raoul V.: *Recollections of a Romanian Diplomat, 1918–1969: Diaries and Memoirs of Raoul V. Bossy*. Ed.: Bossy, G. H. – Bossy, M. A. Vol. I–II. Stanford, 2003 (a továbbiakban: Bossy 2003). II. 404.; L. Balogh Béni: *Küzdelem Erdélyért. A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944*. Budapest, 2015. 141.
- ⁹ Hillgruber, Andreas: *Hitler, König Caron und Marshall Antonescu*. Wiesbaden, 1954 (a továbbiakban: Hillgruber 1954). 124–125.
- ¹⁰ MNK OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-182.; Haynes, Rebecca Ann: 'A new Greater Romania'? *Romanian claims to the Serbian Banat in 1941*. Central Europe, Vol. 3. (2005) No. 2. (99–120.) (a továbbiakban: Haynes 2005). 113.; Neubacher, Hermann: *Sonderauftrag Südost 1940–1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten*. Göttingen, 1957. 126.
- ¹¹ *A német hadvezetés magyarországi politikájához, 1941. március – július*. Az M. Kir. Honvédség Fővezéréhez beosztott német tábornok hadi naplója. Összeállította Schramm, Percy Ernst. Közli: Kun József. Századok, 99. évf. (1965) 6. sz. 1228–1246. (a továbbiakban: *A német hadvezetés 1965*). 1232.; Hillgruber, 1954. 125.
- ¹² MNL OL K 63. KÜM Pol. 1941-16/7-2115.; MNL OL K 589. Horthy Miklós 8933. II. C. 11.; *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. V. köt. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941*. Összeállította Juhász Gyula. Sajtó alá rendezték: Juhász Gyula – Fejes Judit. Budapest, 1982 (a továbbiakban: *Diplomáciai iratok 1982*). 1012–1017.
- ¹³ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-182., 1941-27-199.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország 1968*. 573–574.; Haynes 2005. 112.
- ¹⁴ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-16-192.; *Diplomáciai iratok 1982*. 1035–1038.
- ¹⁵ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-197.; Németh Ferenc: *Élet a Bánátban a német megszállás alatt, 1941–1944*. In: Hornyák Árpád – Bíró László (szerk.): *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948*. Budapest, 2016. 177–205. (a továbbiakban: Németh 2016). 185.
- ¹⁶ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-196., 1941-27-202., 1941-27-211.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország 1968*. 575.
- ¹⁷ *Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténeli Levéltár* (a továbbiakban: HIM HL) Honvéd Vezérkar Főnöke (a továbbiakban: VKF) Eln. 2. 16/1941.; MNL OL K 27. Minisztertanács (a továbbiakban: MT) Jkv. 1941. április 13.; Olhausen, Klaus: *Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juli 1941*. Stuttgart, 1973 (a továbbiakban: Olhausen 1973). 109.; *Diplomáciai iratok 1982*. 1053–1054.; *A német hadvezetés 1965*. 1234–1235.
- ¹⁸ Haynes 2005. 112–115.; Saly Dezső: *Szigorúan bizalmas! Fekete könyv 1939–1944*. Budapest, 1945. 347–348.
- ¹⁹ Völkl, Ekkehard: *Der Westbanat 1941–1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*. München, 1991 (a továbbiakban: Völkl 1991). 18–19.; Zakić 2017. 66.; Németh 2016. 186.
- ²⁰ MNL OL K 27. MT Jkv. 1941. április 15.; MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-207., 1941-27-211.
- ²¹ MNL OL K 428. MTI Heti kiadás 1527. sz. 1941. ápr. 16.; Márkus László – Szinai Miklós – Vársárhelyi Miklós (összeáll.): *Nem engedélyezem! A cenzúra bizottság dossziéjából*. Budapest, 1975. 134.; Saly 1945. 345–346.
- ²² HIM HL VKF Főv. Hdm. 193/19141., 206/1941.; HIM HL VKF Eln. 4. 59 417/1941.; Olhausen 1973. 110.; Németh 2016. 186–187.
- ²³ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-230., 1941-27-244.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország 1968*. 577–579.
- ²⁴ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-206., 1941-27-219.; A. Sajti Enikő: *A bánáti magyar kisebbség helyzete a második világháború éveiben*. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, 2008. 176–179. (a továbbiakban: A. Sajti 2008). 176.; Sümeghy Mihály: *Magyar élet a határokon túl*. Kisebbségi Körlevél, 2. évf. (1943) 3. sz. (a továbbiakban: Sümeghy 1943) 180.

- ²⁵ MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 708–709.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 579–581.; Schmidt, Paul: *Statist auf diplomatischer Bühne 1923–1945*. Bonn, 1949. 511.; Völkl, 1991. 21.
- ²⁶ MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 889.; *Hitler hatvannyolc tárgyalása* 1983. 277–283.
- ²⁷ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004 (a továbbiakban: A. Sajti 2004). 257–258.
- ²⁸ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-234.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 580–581.
- ²⁹ *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik* 1955. 387.
- ³⁰ Lampe, John R.: *Yugoslavia as History*. New York, 1996. 197–200.; *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik* 1955. 398.
- ³¹ MNL OL K 589. Horthy Miklós 8933. II. C. 12., Macartney 1961. II. 13.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 587.
- ³² Haynes 2005. 114.; Saly 1945. 353.
- ³³ *Diplomáciai iratok* 1982. 1110–1111.
- ³⁴ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-294.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 584.
- ³⁵ *Diplomáciai iratok* 1982. 1124–1126.; Németh 2016. 178.; Haynes 2005. 115.
- ³⁶ HIM HL VKF Eln. I. 5263/1941.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 600., 613.
- ³⁷ MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 889.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 586–587.
- ³⁸ MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-322.
- ³⁹ *A német hadvezetés* 1965. 1237–1238.
- ⁴⁰ MOL K 63. KÜM Pol. 1942-16/7-6211.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 589–591.
- ⁴¹ A. Sajti 2008. 177.; Németh 2016. 181.; Zakić 2017. 88.
- ⁴² MNL OL K 64. KÜM Pol. Res. 1941-27-352.
- ⁴³ *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik* 1955. 830–838.; *Diplomáciai iratok* 1982. 1160., 1162–1163., 1175–1176.; Mioara, Anton: *Az elviselhetetlen szomszédság. Románia Magyarország elleni propagandája (1940–1944)*. Limes, 23. évf. (2010) 1. sz. 41–52. (a továbbiakban: Mioara 2010). 43.; Traşca 2012. 46.
- ⁴⁴ MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 619–628.; *Diplomáciai iratok* 1982. 1173–1174., 1185–1189., 1207–1209.
- ⁴⁵ *Diplomáciai iratok* 1982. 1215.; Ullein-Reviczky Antal: *Német háború – orosz béke. Magyarország drámája*. Budapest, 1993. 92.
- ⁴⁶ HIM HL VKF Eln. Közig. 30/1941.; MNL OL K 27. MT Jkv. 1941. július 1.; *Diplomáciai iratok* 1982. 1227., 1240–1244.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 600–601.
- ⁴⁷ *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik* 1955. 262–263., 268–269.; Traşca 2012. 47–48.
- ⁴⁸ MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 889.; Beke György: *Kisebbség Torontál*. Forrás, 33. évf. (2001) 2. sz. 76–77.; A. Sajti 2004. 265.; Németh 2016. 193–195.
- ⁴⁹ *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 614.; Mioara 2010. 45.
- ⁵⁰ A. Sajti 2008. 177.; Zakić 2017. 92–93.
- ⁵¹ *Hitler hatvannyolc tárgyalása* 1983. 326–328., 339–344.
- ⁵² Sümeghy 1943. 180.; A. Sajti 2008. 178.; Zakić 2017. 90.
- ⁵³ Hitler, Adolf: *Monologe im Führerhauptquartier 1941–1944*. Hrsg.: Jochmann, Werner. Hamburg, 1988. 299.; Traşca 2012. 50.
- ⁵⁴ MNL OL K 63. KÜM Pol. 473. Szent-Iványi Domokos I. 702–703.; *A Wilhelmstrasse és Magyarország* 1968. 646–647., 664–665.; Macartney 1961. II. 67–68.